

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(24-25 березня 2022 р., м. Одеса, Україна)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО (м. Одеса)

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
24-25 березня 2022 року

Одеса
ФОП Бєлий А.Є
2022

УДК 159.9: 37.015.3
ББК 88.4
Д 50

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 17.02.2022 р.)

Диференціальний підхід у дослідженні професійного самоздійснення особистості:
Д 50 Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 березня 2022 року) / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2022. 168 с.

ISBN 978-617-7757-39-8

Редакційна колегія

- Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*
- Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Гордієнко І. О. – *кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-39-8

© Університет Ушинського, 2022

УДК: 159.9

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСТІВ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ОБРАЗИ

Саннікова О. П.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського*

Орбець М. І.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

У статті розглядаються результати дослідження переваг у виборі психологічних захистів осіб, які різняться ступенем переживання схильності до образи.

Теоретична й експериментальна розробка розглянутої проблеми велася у двох напрямках. Перший напрямок пов'язаний з дослідженням індексу життєвого стилю, зокрема, з вивченням механізмів психологічних захистів, їх особливостей, способів діагностики тощо. Другий – з дослідженням схильності особистості до переживання образи. При перетинанні цих напрямків визначився підхід у дослідженні індивідуальних відмінностей за образливістю (схильністю до переживання образи), що проявляється в перевагах певних психологічних захистів. Саме ці психологічні захисти мінімізують переживання «уразливої» особистості, що пов'язані з реальною або уявною загрозою власному «Я», які виникають в афективно-стресових умовах. Психологічні захисти спрямовані на адаптацію, на пошук стратегій поведінки й конструктивне перетворення розуміння виниклої емоційної ситуації.

За поняттям «образа» висвітлюється не конкретна психологічна структура, що допускає однозначну дефініцію, а складна й багатогранна психологічна реальність, яка приймає різноманітні форми (Свертілова, 2016). В цьому контексті ми поділяємо думку науковців, які вважають питання образи досить складним і таким, що потребує конкретно-ситуативного та змістовного підходу.

Схильність до образи (образливість) як стійка властивість особистості, у цій роботі розглядається як емоційне переживання дискомфорту, несправедливості в результаті невідповідності очікувань особистості з одного боку, і реальності, з другого, у значущих для неї уявних, або реальних ситуаціях, подіях, стосунках з іншими людьми. Переживання образи виникає, коли людина *вважає*, що вона незаслужено принижена, що зачеплена її гідність, порушено її психологічний простір, недостатньо приділяється уваги результатам її діяльності, її власній особистості тощо. Отже, об'єктами, з якими пов'язано переживання образи, можуть бути люди або події (реальні, або уявні). Психологічно образа характеризується неприйняттям об'єкта, на який спрямована увага суб'єкта, достатньою усвідомленістю (суб'єкт образи найчастіше розуміє, що випробовує її). Залежно від індивідуально-психологічних особливостей особистості переживання образи може відрізнятися за інтенсивністю, тривалістю, глибиною, емоційною забарвленістю, палітрою емоцій, які переживає людина (Саннікова, 2003, 2012).

Переживання образи у різні періоди випробовують всі люди у різних життєвих ситуаціях. На думку одного з авторів статті, образа, що виникла спонтанно, швидко у відповідь на фрустраційну ситуацію – це ситуативна, мінлива, «транзитна» (термін автора) емоційна реакція. Переживання образи, що викликають неприємні, негативні емоції та протікають більш тривало автор відносить до емоційних станів, які впливають на стосунки між людьми. Якщо людина втрачає вибірковість «уразливогенних» ситуацій та обирає образу як домінуючий та досить частий спосіб реагування на різні, навіть, на думку інших людей, не емоціогенні (не уразливогенні) життєві ситуації, то вона стає властивістю особистості – уразливістю, тобто, стійкою схильністю до переживання образи. Образливість характеризується високою чутливістю до сигналів, що можуть спричинити переживання образи (Саннікова, 2012).

Отже, образливість – це властивість особистості, стійка схильність до переживання образи в ситуаціях, котрі не несуть в собі «образливогенні» характеристики, проте сприймаються особистістю саме такими. Це виявляється у специфічному комплексі емоційних переживань; певних думок, поведінці,

котра відповідає ображеній людині тощо.

Що стосується поняття психологічного захисту, то вперше воно було введено в 1894 г. З. Фрейдом (Електронний ресурс). З того часу і в психотерапевтичній практиці, і при побудові й аналізі різних теорій особистості це поняття широко використовується в психології. У рамках цієї статті ми не ставимо перед собою завдання викласти історію виникнення й розвитку ідеї механізмів психологічних захистів у психології. Важливо відзначити, що, на думку багатьох авторів захисні механізми діють у підсвідомості, заперечуючи, спотворюючи або фальсифікуючи дійсність. Проявляються й діють механізми психологічного захисту (МПЗ) переважно в емоціогенній ситуації, у ситуації фрустрації, психотравми, стресу й розглядаються як засоби розв'язання конфлікту між свідомим і несвідомим, що виконують функцію «зняття внутрішнього конфлікту». Мета психологічного захисту – зниження емоційної напруженості й запобігання дезорганізації поведінки, свідомості й психіки в цілому. Таким чином, забезпечуючи подолання негативних переживань, МПЗ бере участь у регуляції поведінки (Богач, Кіршо, 2018; Варій, 2017; Михальська, Ренке, 2015; Савчин, 2018; Саннікова, Свєртілова, 2013; та ін.).

Спираючись на сказане, ми припустили, що особи, які схильні до переживань паттерну «образи», тобто, «образливі», задля мінімізації власних негативних переживань обирають такі психологічні захисти, які допомагають їм знизити власну емоційну напругу й адаптуватися до ситуації, яку вони сприймають як загрозову. Отже, можна сказати, що вибірковість МПЗ визначає ступінь образливості особистості.

Для емпіричної перевірки цього припущення ми діагностували показники образливості й психологічного захисту (МПЗ).

Для вивчення специфіки психологічних захистів (захисних переваг) в осіб з різною образливістю ми обрали найбільш адекватний цілям нашого дослідження інструмент – методику «індекс життєвого стилю» (LSI або ІЖС), уперше описану в 1979 р. Дана методика створена на основі психоеволюційної теорії Р. Плутчика й структурної теорії особистості Г. Келлермана.

Для виявлення ступеню образливості, було використано

процедуру «Шкали образливості», що розроблена спеціально для цього дослідження (О. П. Саннікова, М. І. Оробець). Цей психодіагностичний прийом заключається в тому, що обстеженим пропонується оцінити за шкалою від 1 до 10 такі показники образливості, як: емоційний компонент, когнітивний, поведінковий, контрольно-регулятивний та загальну схильність до образливості. Кожен з цих компонентів містить свій зміст. Так, емоційний показник – це рівень емоційного стану, що характеризує найбільш типову ступінь переживань, силу, глибину емоцій в ситуації, коли людина відчуває образу. Когнітивний показник – це думки, міркування, аналіз ситуації, думки з приводу оцінки ситуації. Поведінковий (конативний) показник – реальна дія, поведінкова реакція на образу, її експресія, вислови, вчинки, якими людина реагує на образу. Контрольно-регулятивний показник – виражає найбільш типовий для кожної людини ступінь контролю за своїми емоціями, думками, поведінкою в ситуації образи. А загальна схильність до образи – загальна чутливість до подібних ситуацій.

В табл. 1. надано значущі кореляційні взаємозв'язки між показниками схильності до образи та механізмами психологічних захистів (за тестом Індекс життєвого стилю Келлерман-Плутчика-Конте). Питальник «Індекс життєвого стилю» (Life Style Index, LSI) розроблений в 1979 році Р. Плутчик, Х. Келлерман і Х. Р. Конте (R. Plutchik, H. Kellerman & H. R. Conte) на основі псіхоеволюційної теорії Р. Плутчик і структурної теорії особистості Х. Келлермана. Методика дозволяє діагностувати систему механізмів психологічного захисту, виявити як провідні, основні механізми, і водночас оцінити ступінь напруження кожного. Для діагностики **механізмів** психологічних захистів був застосований Тест «Індекс життєвого стилю» (Келлерман-Плутчик-Конте, 92 питання). В дослідженні приймали участь 55 осіб у віці від 25 до 45 років.

Отже, ОБЕ – Емоційний компонент образливості демонструє додатню кореляційну співзалежність ($p < 0,05$) з показником Вит (витіснення); ОБК – когнітивний компонент образливості виявляє додатній зв'язок на 1% рівні з показником МПЗ Рац (раціоналізація) і від'ємний – з показником Рег (регресія) та Від (відкидання); показник ОБП –

поведінковий компонент образливості показує додатню кореляційну взаємозалежність ($p < 0,01$) з показником Вит (витіснення), Рац (раціоналізація) і Від (відкидання); ОБКР – контрольно-регулятивний показник образливості виявляє від’ємний зв’язок ($p \leq 0,05$) з показниками заміщення, компенсація, гіперкомпенсація. Нарешті загальний показник образливості (ЗОБ) виявляє додатні значущі взаємозв’язки ($p < 0,05$) з показниками регресії, компенсації, та від’ємні зв’язки на цьому ж рівні значущості з відкиданням і проекцією.

Таблиця 1

Значущі кореляційні взаємозв’язки між показниками схильності до образи та механізмами психологічних захистів

МПЗ	Показники схильності до образи				
	ОБЕ	ОБК	ОБП	ОБКР	ЗОБ
Вит			395**		
Рег	277*	-321*			319*
Зам				-303*	
Від		-326*			-324*
Прк			372*		-337*
Ком	272*			-321*	333*
Гіп				-334*	
Рац		398**	387**		

*Примітка: 1) нулі та коми опущено. 2) N = 55; 3) позначення * – рівень значущості – 5%; позначення ** – рівень значущості – 1%. 4) тут і в рисунку: скорочення показників механізмів психологічних захистів: Вит – Витіснення, Рег – Регресія, Зам – Заміщення, Від – Відкидання, Прк – Проекція, Кмп – Компенсація, Гіп – Гіперкомпенсація, Рац – Раціоналізація; 5) Скорочення показників образливості: ОБЕ – Емоційний компонент, ОБК – Когнітивний компонент, ОБП – Поведінковий компонент, ОБКР – Контрольно-регулятивний, ЗОБ – Загальний показник образливості.*

На рис. 1 представлено профілі показників механізмів психологічних захистів представників груп осіб з більшою, й меншою схильністю до образи, які було створено методом асів. Значення показників МПЗ розглядаються у процетілях. Середня лінія ряду проходить через точку у 50

процентілей.

Профіль осіб групи COmax на відміну від профілю образливості представників групи COmin знаходяться у зоні додатного простору значень, тобто, вище за середню лінію ряду – в просторі третього квартилю розподілу, що свідчить про значну виразність показників МПЗ.

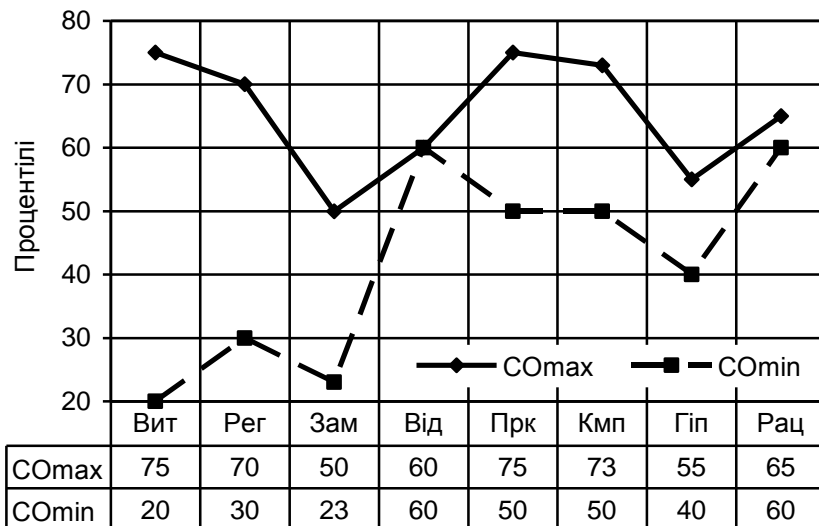

Рис. 1. Профілі показників механізмів психологічних захистів представників груп осіб з більш вищою (COmax), й меншою (COmin) схильністю до образи.

При ранжуванні цих показників (за зменшенням значень) виявилась перевага таких психологічних захистів, як витіснення (Вит), проекція (Прк), компенсація (Кмп) та регресія (Рег). Цей вибір МПЗ осіб, які схильні до стійкого переживання образи, дозволив створити загальну картину їх психологічних захистів, що мінімізують, блокують їх негативні переживання, дозволяють їм адаптуватися в емоціогенних ситуаціях.

Отже, образливі особи схильні витіснити ті аспекти зовнішньої реальності, які, не ухвалюються, не зізнаються самою особистістю, хоча вони цілком можуть бути очевидними для навколишніх. Іноді повністю блокується й не сприймається інформація, яка їх тривожить і може привести до конфлікту. Причому ця інформація, найчастіше, пов'язана з

небезпекою втрати самоповаги, загрожує соціальному престижу або повазі з боку інших людей (витіснення).

Образливі особи також схильні до передачі думок, почуттів, мотивів і бажань іншій людині або об'єкту, які людина відкидає на свідомому рівні. Вони некритично ставляться до своїх недоліків і легко помічають їх тільки у інших, звинувачують інших у власних проблемах, схильні до неправильної інтерпретації реальності, що свідчить про вразливість цих людей (проекція).

Особливістю представників цих психологічних типів є те, що «допускаючи» психотравмуючу інформацію, вони «переробляють» і інтерпретують її «безболісним» для своєї свідомості чином: особистість може припиняти переживання, викликані неприємної або суб'єктивно неприйнятною ситуацією, за допомогою логічних установок, маніпуляцій, власною поведынкою, навіть при наявності очевидної ситуації. Такі особи часто несвідомо намагаються подолати реальні та уявні недоліки. Така компенсаторна поведінка є універсальною, оскільки досягнення статусу є важливою потребою майже для всіх людей. Компенсація може бути соціально прийнятною (сліпий стає відомим музикантом) і неприйнятною (компенсація за низький зріст – жага влади і агресія; компенсація за інвалідність – грубість і конфліктність) (Plutchik). Існує також пряма компенсація (прагнення до успіху в навмисно втраченій області) і непряма компенсація (прагнення досягти успіху в іншій області).

Регресія проявляється в схильності замінити вирішення суб'єктивно складних завдань, на відносно більш прості й доступні в ситуаціях, що склалися. Це дозволяє задовольняти бажання. Регресія може бути частковою, повною або символічною. Більшість емоційних проблем мають регресивні риси. Зазвичай регресія проявляється в реакціях на неприємні події, в ситуаціях підвищеної відповідальності, при захворюваннях тощо.

Отже, поведінка людей, схильних до переживання образи як риси особистості, спрямована на адаптацію й зниження емоційної напруги. Останнє виявляється в індивідуальній специфіці МПЗ, тобто, у виборі їх стильових характеристик, у виборі «улюблених» механізмів психологічних захистів і їх певних комбінацій.

Література

1. Богач О. В., Кіршо С. М. *Механізми психологічного захисту як чинник здоров'язбереження студентів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки».* 2018. Вип. 152. Т. 2. С. 37-38.
2. Варій М. Й. *Загальна психологія: [Підручник].* Київ : Центр учбової літератури, 2017. 500 с.
3. Грачов Г. В. *Інформаційно-психологічна безпека особистості – стан і можливості психологічного захисту: [Електронний ресурс].* URL: <http://psm.in.ua/psm/00.aspx763.html>.
4. *Захисні механізми за З. Фрейдом: [Електронний ресурс].* URL: http://allref.com.ua/uk/skachaty/Zahisni_mehanizmi_za_Froiymom.
5. Михальська Ю. А., Ренке С. О. *Особливості механізмів психологічного захисту особистості. Проблеми сучасної психології.* 2015. Вип. 30. С. 417-427.
6. Савчин М. В. *Загальна психологія: [підручник] / 2-ге вид., доп.* Київ : ВЦ «Академія», 2018. 344 с.
7. Саннікова О. П. *Психологические защиты: проблема индивидуальных различий. Психология у XXI столітті: перспективи розвитку: Матеріали VI Костюківських читань (м. Київ, 28-29 січня 2003 р.).* Київ, 2003. С. 17-24.
8. Саннікова О. П. *Феноменология личности: Избранные психологические труды.* Одеса : СМІЛ, 2003. 256 с.
9. Саннікова О. П. *Індивідуально – типові переваги у виборі механізмів психологічних захистів. Педагогічна і психологічна наука в Україні: збірн. наук. праць : в 5 т. Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія.* Київ : Педагогічна думка, 2012. С. 211-220.
10. Саннікова О. П., Свєртілова Н. В. *Співвідношення показників тривожності та схильності до образу. Матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (23 травня 2013 р.).* Одеса: Лерадрук, 2013. С. 36-41.
11. Свєртілова Н. В. *Психологічні характеристики осіб схильних до переживання образу різного ступеню. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Інституту психології Г. С. Костюка НАПН України. Запоріжжя. 2016. № 1 (9).*
12. Plutchik R. *The emotions: Factors theories and a new model.* N.Y.: Random House, 1962. 204 p.